

# Jemielity, Witold

---

## Parafie w Ostrołęckiem

---

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 9, 127-135

---

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych [mazowsze.hist.pl](http://mazowsze.hist.pl).

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

## Parafie w Ostrołęckiem

### 1. Diecezje przed 1925 r.

Struktura kościelna w Polsce była przez wieki uporządkowana i niezmienna. Granice diecezji pokrywały się z terytoriami administracji państwowej. Diecezja płocka, erygowana w 1075 r., obejmowała Mazowsze, diecezja wileńska z 1387 r. – Litwę, diecezja łucka z 1404 r. – Podlasie, diecezja żmudzka z 1417 r. – Żmudź.

Stabilność administracji kościelnej zachwiały rozbiory kraju. W 1795 r. Prusy wzięły 90 parafii diecezji wileńskiej, 44 łuckiej i 15 żmudzkiej. Z tych 149 parafii w 1799 r. powstała diecezja węgierska. Już w 1807 r. prawie połowę terytorium tej diecezji zagarnęła Rosja i włączyła do diecezji na terenie Cesarstwa.

Po klęsce Napoleona, w 1815 r. na Kongresie Wiedeńskim ustanowiono Królestwo Polskie, podległe berłu rosyjskiemu. Kraj podzielono na osiem województw i na osiem diecezji; te ostatnie powołał papież w 1818 r. Wówczas powstała diecezja o nazwie augustowska czyli sejneńska; teren pokrywał się z województwem augustowskim a biskup mieszkał w Sejnach. W jej skład weszły parafie diecezji węgierskiej oraz 32 parafie z diecezji płockiej – okolice Łomży, Wąsoszka i Wizny. Po pierwszej wojnie światowej terytorium diecezji uległo rozpołowieniu, parafie z ludnością litewską znalazły się poza granicami Polski.<sup>1</sup>

### 2. Powstanie diecezji łomżyńskiej

W 1920 r. powstał pierwszy projekt ogólnopolski podziału diecezji. W skład diecezji łomżyńskiej miały wejść z diecezji wileńskiej dekanaty Białystok i Sokółka oraz częściowo dekanat Bielsk, z diecezji płockiej okolice Czyżewa, Goworowa, Myszynca, Ostrołęki, Ostrowi Maz.

<sup>1</sup> W. Jemielity, Zarys dziejów diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, „Lithuania” 1995, nr 2, s. 99-124.

i Wyszkowa, część plebiscytowa Warmii i polska część diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Wojna z 1920 r. przerwała pracę. Rozważania wznowiono po czterech latach, były jeszcze trzy projekty ogólnopolskie. Ostatecznie papież Pius XI bullą z 28 października 1925 r. przyznał z diecezji płockiej tereny wymienione w 1920 r., ale bez okolic Wyszkowa.

W 1925 r. z diecezji płockiej przeszły do diecezji łomżyńskiej parafie: Andrzejewo utworzona około 1430 r., Boguty Pianki 1772 r., Brok XIII wiek, Czarnia k. Myszyńca 1891, Czerwin 1442, Czyżew XIV, Dąbrówka k. Ostrołęki 1894, Jasienica 1502, Jelonki 1509, Kadzidło 1740, Kleczkowo 1429, Łyse 1884, Małkinia 1907, Myszyńiec 1651, Nowa Wieś 1535, Nur pocz. XV, Ostrołęka 1339, Ostrów 1421, Piski 1426, Rosochate ok. 1458, Rzekuń 1423, Troszyn 1443, Wąsewo ok. 1439, Zalas 1903, Zaręby Kościelne 1449, Zuzela 1448; razem 26 parafii. Już po włączeniu tych terenów do diecezji łomżyńskiej powstały parafie: Borawe 1989, Krysiaki 1992, Lelis 1993, Łęg Starościński 1992, Małkinia 1989, Obierwia 1987, Olszewo Borki 1993, Ostrołęka św. Antoniego 1978, Ostrołęka św. Franciszka 1994, Ostrołęka św. Wojciecha 1981, Ostrołęka Zbawiciela 1989, Ostrów Mazowiecka 1992, Przytuły Stare 1994, Skarżyn Stary 1973, Szulborze 1986 i Wach 1987.<sup>2</sup>

### 3. Podział w 1992 r.

Dnia 25 marca 1992 r. papież Jan Paweł II dokonał w Polsce zmian granic diecezji. Diecezja łomżyńska utraciła tereny Augustowszczyzny i Suwalszczyzny, razem 40 parafii i około 167 tysięcy wiernych. Równocześnie do diecezji włączono z diecezji płockiej parafie: Baranowo utworzona w 1778 r., Brańszczyk 1402, Brodowe Łąki 1864, Chorzele 1551, Czerwonka 1676, Długosiodło 1481, Drażdźewo 1911, Gąsewo XIII wiek, Goworowo pocz. XIV, Jaciążek 1980, Jednoróżec 1916, krasnosielc 1937, Lubiel 1547, Olszewka 1980, Osuchowa 1976, Parciaki 1912, Płoniawy 1377, Poręba 1639, Porządzie 1927, Różan XI, Rzewnie 1958, Sielun XIII, Somianka (Barcice) 1379, Sypniewo 1914, Szelków 1402, Wola Mystkowska 1916, Wyszków 1378, Wyszków 1982, Zaręby XVII, Żebry Perosy 1978; razem 31 parafii i nieco

<sup>2</sup> Diecezja płocka. Struktura personalno – administracyjna, Płock 1978.

ponad sto tysięcy wiernych. Już po włączeniu tych terenów do diecezji łomżyńskiej powstały parafie: Amelin 1993, Krukowo 1992, Połoń 1994 i Rząśnik 1994.

Na terenach przyłączonych w 1925 r. i 1992 r. z diecezji płockiej znajduje się 77 parafii, na ogólną liczbę 164 parafii w diecezji łomżyńskiej. Z owych 77 parafii powstały: do końca XVI wieku 31, XVII – XIX 11, 1900 – 1920 7, 1921 — 1979 7, 1980 – 1995 21, parafii. Z ostatnich – 15 utworzono na wsiach a 6 w miastach.

#### 4. Ludność

Parafie miejskie były wyjątkowo duże, przybywali coraz to nowi mieszkańcy, i tworzenie parafii stawało się koniecznością. Odnośnie wiosek, liczba mieszkańców nawet się zmniejszyła, do kościoła było wprawdzie daleko, ale podobnie jak dawniej. Wydaje się, że w ostatnich latach nastąpiło ożywienie duszpasterstwa a przede wszystkim nie było przeszkód ze strony rządu przy tworzeniu nowych parafii.

We wspomnianych 77 parafiach, w 1995 r. liczba mieszkańców wynosiła: do 500 osób = 1 parafia, 500-1000 = 9, 1000-15000 = 7, 1500-2000 = 16, 2000-25000 = 8, 2500-3000 = 4, 3000-3500 = 5, 3500-4000 = 5, 4000-4500 = 6, 4500-5000 = 1, 5000-6000 = 2, 6000-7000 = 2, 7000-8000 = 2, 8000-9000 = 1, 9000-10000 = 2, 10000-11000 = 1, 11000-12000 = 1, 12000-13000 = 2, 13000-14000 = 1, 18000-19000 = 1 parafia. Aż 61 parafii nie przekroczyło 4500 mieszkańców, z tych 33 parafie miały do 2000 osób.

#### 5. Duchowieństwo

Zarówno w 1925 r., jak w 1992 r. proboszczowie i wikariusze obowiązkowo przeszli do nowej diecezji, chociaż potem mogli się ubiegać o powrót do diecezji macierzystej; potrzebna była na to zgoda biskupów obu diecezji. W 1992 r. z diecezji płockiej przybyło 57 księży diecezjalnych i 1 zakonny a odeszło do diecezji ełckiej 74 księży diecezjalnych i 12 zakonnych. Kilkunastu kleryków dobrowolnie opuściło seminarium duchowne w Płocku i przeszło do Łomży, aby móc pracować na swoich terenach. Alumni seminarium duchownego z Łomży, pochodzący z Augustowszczyzny i Suwalsz-

czynny, wprost musieli przejść do Elku, bowiem taką decyzję powziął papież wobec diecezji tworzonych całkowicie od nowa.

W 1995 r. na terenach przyłączonych w 1925 r. były 42 parafie a na przyłączonych ostatnio 35 parafii. W pierwszej części pracowało 84 proboszczów i wikariuszy, w drugiej 58 proboszczów i wikariuszy. W obu częściach było ponadto 22 księży emerytów, 2 kapelanów szpitali i 1 kapelan wojskowy.

Na terenach z 1925 r. parafii o jednym księdzu było 19, o dwóch – 12, o trzech – 4, o czterech – 5, o pięciu – 2. Jeden ksiądz obsługiwał parafie o 486 – 2400 mieszkańcach, dwaj o 2320 – 4200, trzej o 5500 – 9015, cztery o 3300 (zakonnicy) – 12000, pięciu o 13000 i 183000 mieszkańcach. Na terenach z 1992 r. o jednym księdzu było 21 parafii, o dwóch – 7, o trzech – 5, o czterech – 2. Jeden ksiądz obsługiwał parafie o 640 – 2000, dwaj o 2000 – 4300, trzej o 4275 – 7850, cztery o 12450 i 13500. Jak z tego wynika na obszarze świeżo przyłączonym były parafie mniejsze.

W 1995 r. w pierwszej części było 179161 parafian, co podzielone na 84 proboszczów i wikariuszy dało 2133 wiernych na jednego księdza. W drugiej części było 107943 wiernych i 58 duszpasterzy, czyli 1861 osób na księdza. Uwidocznił się tutaj wpływ dużych miast Ostrołęki i Ostrowi Maz., gdy w drugiej części znajdowało się tylko większe miasto Wyszków.<sup>3</sup>

## 6. Zakony

Na omawianym terenie istnieją następujące zakony: – Księża Pallotyni w Ostrołęce przy parafii św. Wojciecha, są tutaj od 1975 r., 4 księża. – Księża Salezjanie, przed wojną w Jaciążku prowadzili szkołę zawodową, teraz jest jeden ksiądz. – Zgromadzenie Sióstr Misjonek św. Rodziny w Róźnie 6 sióstr. – Zgromadzenie Sióstr Męki Pańskiej Pana Naszego Jezusa Chrystusa – w Brańszczyku 7 sióstr. – Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi w Brańszczyku 11 sióstr. – Zgromadzenie Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej: Andrzejewo k. Czyżewa 3 siostry. Długosiodło 13 sióstr. Kadzidło 9 sióstr. Krasnosielec 5 sióstr. Myszyniec

<sup>3</sup> Rocznik diecezji łomżyńskiej 1995, Łomża 1995.

4 siostry. Ostrołęka 4 siostry. Wyszaków 4 siostry. Zuzela 4 siostry. – Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, Ostrołęka 4 siostry. – Zgromadzenie Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus, Ostrów Mazowiecka 8 sióstr. – Zgromadzenie Sióstr Westiarek Jezusa, Zaręby Kościelne 7 sióstr. – Zakony dawne: W Myszyńcu do 1773 r. pracowali przy parafii Ojcowie Jezuici. – W Ostrołęce przy kościele św. Antoniego w latach 1666 – 1864 byli Ojcowie Bernardyni. Usunął ich po powstaniu styczniowym rząd carski. W Zarębach Kościelnych w latach 1761 – 1864 przebywali Ojcowie Reformaci. Ich również usunął rząd carski.

## 8. Budownictwo kościelne

Na terenach przyłączonych w 1925 r. są kościoły i kaplice, murowane i drewniane, wzniesione w latach: Andrzejewo murowany 1526 – 1605; kaplica Nowy Borek 1983 – 1990. Boguty Pianki drewniany 1774, murowany w budowie od 1991. Borawe m. 1982 – 83. Brok m. 1542 – 45, kaplice Glina 1983 – 87, Nagoszewka 1990 – 95. Czarnia k. Myszyńca m. 1903 – 07. Czerwin m. 1777. Czyżew m. 1869 – 74. Dąbrówka k. Ostrołęki d. 1891 – 92. Jasienica m. 1873 – 80. Jelonki m. 1952 – 64. Kadzidło m. 1883 – 86. Kleczkowo m. 1512 – 18. Krysiaki m. 1982 – 86. Lelis m. 1987 – 89. Łęg Starościański m. 1982 – 91. Łyse d. 1882. Małkinia Serca Jezusowego m. 1906 – 09, kaplica Błędnica 1990 – 95. Małkinia św. Pawła m. 1988 – 92. Myszyniec m. 1909 – 22, kaplica Dąbrowy w budowie od 1992. Nowa Wieś m. 1976 – 84. Nur m. 1948 – 66. Obierwia m. 1974 – 77. Olszewo Borki m. 1987 – 89. Ostrołęka Nawiedzenia m. 1647 – 60. Ostrołęka św. Antoni m. 1665 – 96. Ostrołęka św. Franciszka d. 1994. Ostrołęka św. Wojciech m. 1890. Ostrołęka Zbawiciel d. 1986. Ostrów Maz. Pasterza d. 1990, m. w budowie, kaplica Koziki Majdan 1985 – 92, Ostrów Wniebowzięcia m. 1885 – 93, kaplice Prosimienica ok. 1985, Pałapus w domu drewnianym ok. 1985. Piski m. 1791. Przytuły Stare m. 1983. Rosochate m. 1527-46. Rzekuń m. 1914 i dalej. Skarżyn m. 1914 i dalej. Skarżyn Stary m. 1984 – 88. Szulborze m. 1981 – 84. Troszyn m. 1956 – 79. Wach m. 1981 – 88. Wąsewo m. 1912 – 22. Zalas m. 1908 – 13. Zaręby Kościelne m. 1761 – 74 i drugi m. 1882 – 90. Zuzela m. 1908 – 13. Ponadto

w Komorowie, niedaleko Ostrowi Maz. jest kościół garnizonowy murowany, w 1926 r. przerobiony z łaźni wojskowej.

Na terenach przyłączonych w 1992 r.: Amelin m. 1984 – 88. Baranowo m. 1910 – 22, kaplice Dłutówka 1984 – 86, Ziomek 1981 – 84. Brańszczyk m. 1833. Brodowo Łąki d. 1884. Chorzele m. 1872 – 78. Czerwonka m. 1901 – 06. Długosiodło m. 1908 – 12, kaplica Jaszczółty 1985. Drążdzewo d. 1774, nowy kościół m. w budowie. Gąsewo d. 1794 m. 1981 – 86. Goworowo m. 1880 – 87, kaplice Suchcice 1982 – 83. Kruszewo 1991 – 93. Jaciążek m. 1929. Jednoróżec m. 1986-91. Krasnosielc m. 1790. Krukowo m. 1988 – 89. Kunin d. 1945. Lubiel d. 1890 – 97, kaplica Chrzcianka Włościańska 1990 – 93. Olszewka d. 1922. Osuchowa m. 1982 – 84. Parciaki d. 1905 – 09. Płoniawy m. 1823 – 28, kaplice Chodkowo 1984 – 87, Krzyżewo 1979 – 82, Podoś Stary 1985 – 86. Połoń m. 1983 – 89. Poręba m. 1780 rozbudowany, kaplica Białobłoty 1992 – 94. Porządzie d. 1927 – 30. Różan m. 1609 rozbudowany, kaplica Ponikiew Zawady po 1945. Rząśnik m. 1989 – 94. Rzewnie d. 1958 – 60. Sieluń m. 1805. Somianka d. 1960, drugi kościół Barcice d. 1758. Sypniewo m. 1969-74. Szelków m. 1975-78, kaplica św. Rozalia – Słójki m. 1991 – 95. Wola Mystkowska m. 1936 – 38. Wyszków św. Idziego m. 1793 – 98. Wyszków św. Wojciecha d. 1982 – 83, m. w budowie, kaplica Gulczewo 1984 – 86. Zaręby d. 1775. Żebry Perosy d. 1957.

W części z 1925 r. było w 1995 r. kościołów murowanych 36, drewnianych 6, kaplic 8. Kościoły wzniesiono: XVI – 4, XVII – 2, XVIII – 4, XIX – 8, 1900 – 1979 – 12, 1980 – 1995 – 13, kaplice wszystkie w latach 1983 – 1995. W części z 1992 r. kościołów murowanych było 24, drewnianych 11, kaplic 13. Kościoły wzniesiono: XVII – 1, XVIII – 6, XIX – 7, 1900 – 1979 – 14, 1980 – 1995 – 7. Kaplice: po 1945 – 1, 1979 – 1995 – 12. Przeważają więc kościoły murowane. Sprzed kilku wieków zachowało się niewiele świątyń, z poprzedniego stulecia także mało, najwięcej z ostatnich kilkunastu lat. W XIX wieku istniały duże ograniczenia prawne dla budownictwa kościelnego.<sup>4</sup> Przepisy złagodzone po 1905

<sup>4</sup> W. Jemielity, Budownictwo kościelne w Królestwie Polskim stron 60, „Prawo Kanoniczne” 1996 w druku.

r., i wtedy rozpoczęto szereg budowli. Po II wojnie światowej znów rząd czynił przeszkody, aż do lat osiemdziesiątych.

## 8. Cmentarze

Do końca XVIII wieku zmarłych grzebano wokół kościołów a znaczniejszych w podziemiach świątyń. W 1807 r. w Księstwie Warszawskim przyjęto prawodawstwo francuskie, zawarte w Kodeksie Napoleona. Odnośnie cmentarzy polecono zakładać je poza miastem czy wsią kościelną. W ciągu kilkunastu a nawet kilkudziesięciu lat od tej daty utworzono nowe cmentarze. Pozostają one do dzisiaj na tych samych miejscach, jedynie poszerzano teren.<sup>5</sup>

Cmentarze należały do wyznań religijnych, były więc katolickie, prawosławne, ewangeliczne, żydowskie. Pierwsze trzy niekiedy łącznie, wydzielając tylko kwatery, żydowskie zawsze były oddzielnie. Do dzisiaj cmentarze mają nazwę „parafialne”, opiekę nad nimi sprawują księża proboszczowie. Przy rozgraniczeniu parafii miejskich cmentarz pozostaje wspólny dla kilku parafii. W Ostrołęce utworzono cmentarz „komunalny”, będący pod opieką miasta. W 1995 r. na jego terenie poświęcono obszerny kościół, przeznaczony dla nabożeństw pogrzebowych.

## 9. Biskupstwo w Łomży

Dla Ostrołęckiego centrala kościelna znajduje się w Łomży. Tutaj jest biskup, kuria diecezjalna, seminarium duchowne, kapituła. Pierwszym biskupem był Romuald Jałbrzykowski, od 1919 r. jako biskup pomocniczy, od 1925 r. ordynariusz. W rok potem odszedł do Wilna. Na jego miejsce z Poznania przybył Stanisław Kostka Łukomski, zmarł w 1948 r. Kolejnymi ordynariuszami byli: Czesław Falkowski 1949 – 1969, Mikołaj Sasinowski 1970 – 1982 i Juliusz Paetz

od 1983 r. Mieli oni biskupów pomocniczych: Bernarda Dębka 1930 – 1937, Tadeusza Pawła Zakrzewskiego 1938 – 1946, Pawła Czesława Rydzewskiego 1946 – 1951, Aleksandra Mościckiego

---

<sup>5</sup> W. Jemielity, Cmentarze w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, „Prawo Kanoniczne” 1994, nr 3-4, s. 100-117.



1952 – 1980, Edwarda Eugeniusza Samsela 1982 – 1992 i Tadeusza Józefa Zawistowskiego od 1973 r.

Seminarium duchowne jest w Łomży od 1919 r., z przerwą podczas drugiej wojny. Kształci kapłanów dla swojej diecezji, w ostatnich latach wielu jego wychowanków wyjechało czasowo do innych krajów, w ramach pomocy duszpasterskiej.<sup>6</sup>

## 10. Życie religijne wiernych

Życie Kościoła wyraża się w oznakach zewnętrznych: w podziale na diecezje i parafie, w budownictwie, cmentarzach, ale najważniejszą jest dziedzina wewnętrzna: łaska uświęcająca, sakramenty, przeżycia religijne, zmierzanie do celu ostatecznego. Ludność Ostrołęckiego uczestniczy w tym, jak wszyscy katolicy. Wyrazem gorliwości mieszkańców są: przechowanie wiary w ciągu stuleci, liczne powołania kapłańskie i zakonne, szanowanie niedzieli, uczestnictwo w sakramentach, budowa i konserwacja świątyń, troska o cmentarze itd. Każde z tych zagadnień wymagałoby szerokiego omówienia. Tutaj jedynie wystarczy zauważyć, co w Kościele jest najważniejsze.

## 11. Inne wyznania

Po trzecim rozbiore Polski Ostrołęckie znalazło się w zaborze pruskim. W 1798 r. napłynęli tutaj nieliczni osadnicy niemieccy. Założyli nowe wsie: w gminie Jasienica, powiecie ostrowskim: Kowalówka, Króle Duże, Króle Małe, Paproć Duża, Pęchratka – Łowizna. I rozeszli się po już istniejących wsiach polskich. W 1840 r. Niemcy nabyli rozparcelowane majątki w gminie Długosiodło, w powiecie ostrowskim. Powstał tutaj ważny ośrodek ewangelicki w Marianowie. W 1905 r. Niemcy stanowili w gminie Jasienica 22,8% ludności a w gminie Długosiodło 14%. Odeszli stąd w 1940 r. na mocy układów Niemiec i Rosji.<sup>7</sup>

Po powstaniu styczniowym wszystkie urzędy w Królestwie Polskim obsadzili przybysze z Cesarstwa Rosyjskiego, głównie wyznania

<sup>6</sup> W. Jemielity, Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej 1919-1975, „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne” 1987, nr2, s. 1-57.

<sup>7</sup> W. Jemielity, Kościół Ewangelicko – Augsburski w Łomżyńskim, stron 18, w: Księga pamiątkowa na 65 – lecie Ryszarda Bendera, KUL, Lublin 1996 w druku.

prawosławnego. W 1858 r. powstała parafia prawosławna w Łomży, w 1878 r. w Grajewie, w 1904 r. w Ostrowi, w 1905 r. w Kolnie, w 1906 r. w Łapach. W Ostrołęce nie było pełnej parafii, ludność prawosławną obsługiwał duchowny z Łomży lub kapelani wojskowi. Dopiero w 1913 r. zamieszkał w Ostrołęce wysłużony kapelan wojskowy lat 69, uczył religii, ale nie prowadził ksiąg metrycznych. W powiecie ostrołęckim były w 1881 r. 143 osoby prawosławne, w 1891 r. 150, w 1901 r. 193, w 1910 r. 279 osób.<sup>8</sup>

W 1921 r. na terenie powiatu ostrołęckiego było innych wyznań: prawosławnego 106 osób, ewangelickiego 79, innych chrześcijańskich 74, mojżeszowego 6626; na terenie powiatu ostrowskiego: prawosławnego 173, ewangelickiego 1233, innych chrześcijańskich brak, mojżeszowego 14799 osób.<sup>9</sup>

<sup>8</sup> W. Jemielity, Łomżyński dziekanat prawosławny, stron 40, „Studia Teologiczne” 1996, t. 14, w druku.

<sup>9</sup> Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. V. Województwo białostockie, Warszawa 1924. Uwaga. Dorobek naukowy ks. prof. dr hab. Witolda Jemielitego, „Studia Teologiczne” 1995, t. s. 367-373.